

Karolina Kędziera

Doktorantka w Szkole Doktorskiej Uniwersytetu Wrocławskiego

Kolegium Nauk Prawnych

ORCID: 0000-0003-3647-6230

Autonomia dziecka w kontekście wolności myśli, sumienia i wyznania dziecka oraz prawa rodziców do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniemami – część I

The autonomy of the child in the perspective
of the child's freedom of thought, conscience and religion,
and the parents' right to raise their child
according to their own convictions – Part I

Streszczenie

Obszar stosunków prawnorodzinnych ma kluczowe znaczenie dla kształtowania się autonomii dziecka. Środowisko rodzinne wpływa na formowanie się indywidualnej osobowości małoletniego i przygotowuje go do samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie po osiągnięciu pełnoletności. Zakres autonomii dziecka, również w zakresie możliwości korzystania z wolności myśli sumienia i wyznania, jest w dużej mierze zdeterminowany zarówno treścią władzy rodzicielskiej, jak i zasadami jej wykonywania określonymi w art. 95 k.r.o. Władza rodzicielska winna być wykonywana z poszanowaniem godności i praw dziecka, zgodnie z dobrem dziecka i interesem społecznym, rodzice zaś przed powzięciem decyzji w ważniejszych sprawach dotyczących dziecka powinni je wysłuchać, jeżeli jego rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości na to pozwalają oraz uwzględnić w miarę możliwości jego rozsądne życzenia. Takie wykonywanie władzy rodzicielskiej jest przejawem racjonalnego partnerstwa między rodzicami a dziećmi i sprzyja upodmiotowieniu małoletniego. Autonomia ma swój wymiar wewnętrzny (osobisty), który sprowadza się do możliwości przyjmowania przez człowieka własnych reguł postępowania, określonego systemu wartości i światopoglądu, ale także ma wymiar zewnętrzny, który unaoczniany jest poprzez podejmowanie konkretnych działań lub zaniechań. Sprawując pieczę nad osobą dziecka, rodzice podejmują działania wychowawcze kształtujące przede wszystkim autonomię wewnętrzną małoletniego. Wpajają mu określony światopogląd oraz system wartości, zaznajamiając z treścią prawa i zasadami współżycia społecznego. Kierowanie dzieckiem, polegające na decydowaniu o dziecku i za dziecko, do czasu aż nie będzie mogło ono podejmować samodzielnych decyzji, bezpośrednio wpływa na jego autonomię w wymiarze zewnętrznym.

Słowa kluczowe

autonomia dziecka, władza rodzicielska, wychowanie i kierowanie dzieckiem, racjonalne partnerstwo

Abstract

The area of family-law relations is of key importance for shaping the child's autonomy. The family environment shapes the minor, influences the formation of his or her individual personality and prepares him or her for independent functioning in society after reaching the age of majority. The scope of the minor's autonomy, also in terms of the possibility of exercising the freedom of thought, conscience and religion, is largely determined both by the scope of parental authority and the principles of exercising it, as set out in Art. 95 of Family and Guardianship Code. Parental responsibility should be executed with respect for the dignity and rights of the child, in accordance with the child's best interests and social interest, and before taking decisions on more important matters concerning the child, parents should listen to them, if the child's mental development, health and maturity allow it, and take into account as far as possible his or her reasonable wishes. Such execution of parental authority is a manifestation of a rational partnership between parents and children and fosters the empowerment of the minor. Autonomy has its internal (personal) dimension which boils down to the possibility of accepting one's own rules of conduct, a specific system of values and worldview, but also has an external dimension, which is revealed by taking specific actions or omissions. By taking care of the child, the parents undertake educational activities that primarily shape the minor's internal autonomy. They instill in him or her a specific worldview and system of values, familiarizing them with the content of the law and the principles of social coexistence. Managing a child, which consists in making decisions about the child and for the child, until it cannot make independent decisions, directly affects its autonomy in the external dimension.

Keywords

child autonomy, parental authority, raising and managing the child, rational partnership

Uwagi wprowadzające

Artykuł podzielony jest na dwie części z uwagi na szczegółową analizę poruszanych zagadnień, a w konsekwencji objętość tekstu. Pierwsza z nich traktuje o autonomii małoletniego w stosunkach prawnorodzinnych i koncentruje się na określeniu, w jaki sposób instytucja władzy rodzicielskiej, newralgiczna z punktu widzenia pozycji dziecka w rodzinie, wpływa na kształtowanie się autonomii małoletniego. Przedmiotem analizy będzie zarówno treść władzy rodzicielskiej, ze szczególnym uwzględnieniem jej elementów osobowych, zasady jej wykonywania wynikające z art. 95 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego¹ oraz wpływ wychowania i kierowania dzieckiem na zewnętrzny i wewnętrzny aspekt autonomii małoletniego. Ukazanie granic autonomiczności dziecka pozwala w dalszej kolejności na czynienie rozważań o relacji, w jakiej pozostają prawa rodziców, w tym prawo do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniem, do wolności dziecka, w szczególności wolności myśli, sumienia i wyznania. Druga część tekstu traktuje o wskazanym prawie rodziców i wolnościach dziecka, koncentrując się na określeniu ich zakresów, a następnie rozstrzygnięciu, czy mogą one pozostawać ze sobą w kolizji. Mając na uwadze specyfikę stosunków prawnorodzinnych i ich pierwotny charakter, precyzyjne rozgraniczenie, kiedy prawo rodziców do wychowania dziecka zgodnie z wła-

---

¹ Dz. U. z 2020 r. poz. 1359, dalej k.r.o.

snymi przekonaniem i może stanowić nieuprawnioną ingerencję w wolność myśli, sumienia i wyznania dziecka, będzie niejednokrotnie narażać uzasadnionych wątpliwości. Kluczowe z tej perspektywy wydaje się zaproponowanie rozwiązań umożliwiających niwelowanie konfliktu między wskazanymi wartościami. Przedmiotowy konflikt szczególnie wyraźnie rysuje się w odniesieniu do kwestii religijnego kształcenia dziecka, o którym decydują rodzice. Zasady organizowania nauczania religijnego w powszechnym systemie oświaty będą stanowić kolejny obszar analizy w drugiej części tekstu.

1. Autonomia dziecka w stosunkach prawnorodzinnych

Zagłębiając się w problematykę autonomii małoletniego, rozumianej jako samodzielność i niezależność w decydowaniu o sobie, nie sposób nie pochylić się w pierwszej kolejności nad jego sytuacją prawnorodzinną². Środowisko rodzinne, tworzone przez rodziców, rodzeństwo oraz dalszych krewnych, jest tym, w którym z reguły małoletniemu przychodzi funkcjonować począwszy od pierwszych chwil życia i które staje się dla niego szczególnie bliskie. Stanowi ono jego pierwszy punkt odniesienia, w znaczącym stopniu determinuje jego rozwój, wpływa na formowanie się jego indywidualnej osobowości i przygotowuje do samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie po osiągnięciu pełnoletności. W systemie demokratycznym władze publiczne biorą pod uwagę, że dziecko rozwija się i dorasta w rodzinie, która pełni funkcję socjalizacyjną, poprzez przygotowanie dziecka do życia w społeczeństwie³. Kształtowanie dziecka dokonuje się w procesie wychowawczym, w którym kluczową rolę odgrywają rodzice, wyposażeni na podstawie art. 95 k.r.o. we władzę rodzicielską. Przysługujące rodzicom prawa, a także obowiązki względem małoletniego odnoszą się do sprawowania pieczy nad jego osobą i majątkiem oraz ukierunkowane są na wychowanie dziecka i przygotowanie do pracy dla dobra społeczeństwa⁴.

Prawo rodziców do wychowania swoich dzieci znajduje odzwierciedlenie w ustawie zasadniczej⁵, która w art. 18 stanowi, że rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej, zaś w art. 48 ust. 1 zd. pierwsze zastrzega prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem i. Choć rodzice kierują procesem wychowawczym, to jednak małoletni nie powinien być jedynie „przedmiotem” rodzicielskiej pieczy, lecz jej uczestnikiem, którego

---

² Pojęcie autonomii za *Słownikiem języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/autonomia;2551312.html> [dostęp: 15.01.2021].

³ M. Ożóg, *Prawo rodziców do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniem i w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, „*Studia Prawa Wyznaniowego*” 2015, nr 18, s. 263.

⁴ B. Walaszek, *Zarys prawa rodzinnego i opiekuńczego*, PWN, Warszawa 1971, s. 169.

⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483), dalej jako Konstytucja RP.

stanowisko w istotnych dla niego kwestiach winno być wysłuchane z uwzględnieniem stopnia dojrzałości dziecka. W stosunkach prawnorodzinnych małoletni, choć poddany władzy rodzicielskiej, zachowuje swoją autonomię, której zakres ulega stopniowemu poszerzeniu, aż do chwili uzyskania pełnej samodzielności i niezależności w decydowaniu o sobie w chwili osiągnięcia pełnoletności. Skoro proces wychowawczy ma przygotować dziecko do samostanowienia o sobie w dorosłym życiu, to kwestia kształtowania się jego autonomii na wcześniejszym etapie życia ma fundamentalne znaczenie.

Zachowując prawo do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniemami (art. 48 ust. 1 zd. pierwsze Konstytucji RP oraz art. 53 ust. 3 Konstytucji RP), rodzice muszą zważyć, że wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania (art. 48 ust. 1 zd. drugie Konstytucji RP i art. 53 ust. 1 Konstytucji RP). O wolności myśli, sumienia i wyznania dziecka stanowi także art. 14 ust. 1 Konwencji o prawach dziecka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.⁶, który to dokument bywa określany konstytucją praw dziecka⁷, co wskazuje na jego wielkie znaczenie w zakresie kształtowania i międzynarodowej ochrony praw dziecka. Konwencja ta stanowi jeden z najważniejszych kroków na drodze powszechnej regulacji spraw najmłodszych obywateli świata. Uznaje ona za podstawę prawidłowego rozwoju społecznego nie tylko przyznanie, ale i realne korzystanie przez dziecko z praw do wolności stanowiących przyrodzone i niezbywalne prawo każdego człowieka⁸. Wraz z psychofizycznym rozwojem małoletniego, rozpoczęciem przez niego edukacji szkolnej dającej możliwość pozyskania nowej wiedzy i doświadczeń, wejściem w środowisko rówieśników, którzy będą stanowić dla niego nowy punkt odniesienia i samoidentyfikacji, jego przekonania mogą zacząć odbiegać od tych przyjętych przez rodziców. Kwestią dyskusyjną jest to, czy prawo rodziców do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniemami i wolność myśli, sumienia i wyznania dziecka mogą pozostawać w kolizji oraz w jaki sposób ewentualny konflikt może zostać rozstrzygnięty.

2. Nauczanie religii w publicznym systemie oświaty i jego wpływ na autonomię małoletniego

Z prawem rodziców do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniemami nierozzerwalnie wiąże się także możliwość posłania go na lekcje religii lub etyki. Odn-

⁶ Konwencja o prawach dziecka (Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526).

⁷ Tak. m.in. A. Łapka, *Dziecko. Jego prawa człowieka*, IURIS, Warszawa-Poznań, 2000 s. 19.

⁸ J. de Pree, *Wolność myśli, sumienia i wyznania dziecka jako fundamentalne prawo człowieka*, C.H. Beck, Warszawa 2019, <https://sip.legalis.pl/documentview.seam?documentId=mjxw62zogi3damrsha4dk0a> [dostęp: 3.01.2021].

sząc się do kształcenia religijnego, organizacja nauczania religii w publicznych przedszkolach i szkołach następuje na podstawie art. 12 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty⁹ oraz rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach¹⁰. Nauczanie takie do momentu ukończenia szkoły podstawowej jest organizowane na wniosek rodziców. W toku edukacji ponadpodstawowej obok rodziców, jako podmiot uprawniony do wnioskowania o organizację nauczania religijnego, wymienieni są również uczniowie. Samodzielność we wskazanym zakresie uczniowie uzyskują wraz z osiągnięciem pełnoletności, kiedy przestają być osobami małoletnimi i zyskują pełną zdolność do samostanowienia. Wskazana regulacja oraz praktyczny aspekt jej stosowania nastrocza wątpliwości co do tego, czy nauczanie religii w szkołach publicznych gwarantuje poszanowanie wolności myśli, sumienia i wyznania dziecka, czy też jest wyrazem prawa rodziców do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniami.

W kontekście czynionych rozważań, dotychczas zaledwie zaakcentowanych, a rozwiniętych w dalszej części tekstu, kwestią zasadniczą jest ustalenie, w jaki sposób wolność myśli, sumienia i wyznania dziecka oddziałuje na jego autonomię.

3. Władza rodzicielska i jej osobowe elementy

Prawnorodzinny stosunek łączący małoletniego z rodzicami znajduje swój wyraz przede wszystkim w instytucji władzy rodzicielskiej uregulowanej w art. 92-112 k.r.o. Wyposaża ona rodziców w szereg praw i obowiązków względem dziecka. Ustawodawca nie zdecydował się na zdefiniowanie pojęcia władzy rodzicielskiej, stąd istotna rola w tym zakresie przypadła doktrynie i judykaturze. S. Szer określił władzę rodzicielską jako zespół przysługujących rodzicom z mocy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego praw i obowiązków, obciążających ich z mocy tego kodeksu, a dotyczący w szczególności pieczy nad dzieckiem w zakresie jego osoby i majątku, a także jego wychowania¹¹. Definicję tę B. Walaszek rozwinęła poprzez wskazanie, że władza rodzicielska ma także na celu przygotowanie dziecka do pracy dla dobra społeczeństwa¹². Choć wskazane definicje zostały sformułowane na przełomie lat 60. i 70. XX w., zachowują aktualność, a przede wszystkim zyskały aprobatę¹³.

---

⁹ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1327).

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 983).

¹¹ S. Szer, *Prawo rodzinne w zarysie*, PWN, Warszawa 1969, s. 197.

¹² B. Walaszek, *op. cit.*, s. 169.

¹³ H. Ciepła w późniejszym opracowaniu także definiuje władzę rodzicielską jako ogół praw przysługujących rodzicom oraz spoczywających na nich obowiązków wobec dziecka, które mają na celu zapewnienie

Sąd Najwyższy zdefiniował władzę rodzicielską jako przede wszystkim zespół obowiązków rodziców względem dziecka. Uprawnienia rodziców w stosunku do dziecka są niejako wtórnym składnikiem tej władzy (por. art. 95 § 1 i 97 § 1 k.r.o.). Upnień tych nie należy jednak nie doceniać¹⁴. W judykaturze został przesądzony charakter władzy rodzicielskiej jako prawa podmiotowego. Sąd Najwyższy w uchwale 7 sędziów z dnia 8 marca 2006 r.¹⁵ wskazał, że władza rodzicielska, ze względu na swój charakter, wykazuje jako prawo podmiotowe szczególne cechy. Jej zasadniczą właściwość stanowi to, że jej atrybuty są zarazem obowiązkiem rodziców, podstawowym zaś celem jest funkcja ochronna względem dziecka.

Czyniąc rozważania o władzy rodzicielskiej, należy zastrzec, że stosunek prawno-rodzinny łączy dziecko z każdym z rodziców z osobna. Tym samym w sytuacji gdy oboje rodzice wyposażeni są we władzę rodzicielską, powstają dwa samodzielne stosunki prawne, których treścią są prawa i obowiązki względem dziecka wynikające z władzy rodzicielskiej¹⁶. Pomimo samodzielności tych stosunków rodzice, kierując się dobrem dziecka, winni współdziałać w sprawowaniu władzy rodzicielskiej.

Powszechnie przyjmuje się wyodrębnienie atrybutów władzy rodzicielskiej odnoszących się do pieczy nad osobą dziecka, pieczą nad jego majątkiem oraz jego reprezentacji¹⁷. Dla określenia zakresu autonomii dziecka w kontekście jego wolności myśli, sumienia i wyznania zasadnicze znaczenie mają osobowe elementy władzy rodzicielskiej. Za nadrzędną, zbiorczą kategorię, obejmującą wszystkie podstawowe elementy osobowe władzy rodzicielskiej, uznawana jest piecza nad dzieckiem¹⁸. Jak słusznie zauważa S. Grobel, piecza nad osobą dziecka stanowi jedną z najbardziej pierwotnych i powiązanych z naturą człowieczeństwa kwestii. Trudno byłoby bowiem bronić tezy, jakoby istnienie przepisów powołujących instytucję pieczy nad osobą dziecka determinowało jej faktyczne istnienie, gdyż niezależnie od obowiązującego w tej mierze prawa będzie ona funkcjonować tak czy inaczej¹⁹. Piecza obejmuje zarówno troskę o osobę dziecka w jej fizycznym aspekcie, w tym stworzenie mu odpowiednich warunków bytowych (troska o środowisko materialne dziecka), jak również ma swój wymiar psychiczny związany z kształtowaniem jego

---

należytej pieczy nad nim i jego majątkiem. H. Ciepła, [w:] K. Piasecki (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 736.

¹⁴ Uchwała SN (CI) z dnia 9 czerwca 1976 r., III CZP 46/75, OSNC 1976, nr 9, poz. 184.

¹⁵ Uchwała SN (7) z dnia 8 marca 2006 r., III CZP 98/05, OSNC 2006, nr 10, poz. 158.

¹⁶ K. Warchałowski, *Władza rodzicielska a wolność religijna dziecka w prawie polskim*, [w:] P. Kroczyk (red.) *Prawa dziecka: perspektywa Kościoła*, Ars boni et aequi, Kraków 2005, s. 201.

¹⁷ K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2020, <https://sip.legalis.pl/documentview.seam?documentId=mjxw62zogi3damrugm4tanroobqalrvgeyteojzgay> [dostęp: 24.02.2021].

¹⁸ J. Strzebincezyk, *Treść władzy rodzicielskiej*, [w:] T. Smyczyński (red.), *Prawo rodzinne i opiekuńcze. Tom 12*, C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 267.

¹⁹ S. Grobel, *Treść władzy rodzicielskiej*, [w:] J.M. Łukasiewicz (red.), *Instytucje prawa rodzinnego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 189-190.

środowiska psychicznego poprzez kierowanie dzieckiem. W obrębie pieczy nad osobą dziecka należy wskazać dwa kluczowe sposoby oddziaływania na małego, których zakresy częściowo się krzyżują. Mianowicie wyodrębnić należy wychowanie i kierowanie dzieckiem. Zgodnie z art. 96 k.r.o. rodzice zostali zobowiązani, aby osobiście wychowywać dziecko i kierować nim. Proces wychowania obejmuje kształtowanie postaw emocjonalnych, formowanie światopoglądu oraz systemu wartości, rozwijanie predyspozycji intelektualnych oraz umiejętności praktycznych, zaznajamianie dziecka z treścią prawa i zasad współżycia społecznego²⁰. Pojęcie to odnosi się do wszelkich oddziaływań na osobę małego, które zmierzają do kształtowania jego osobowej indywidualności. T. Sokołowski trafnie określił wychowanie jako kształtowanie u dziecka wszechstronnych zdolności do przyszłego samodzielnego decydowania o własnym postępowaniu²¹. Wychowanie dziecka ma zmierzać do pełnego rozwoju osobowości dziecka i poczucia godności ludzkiej. Powinno wyrabiać poszanowanie praw człowieka, zrozumienia i tolerancji, rozwijać jego talenty, zdolności fizyczne i umysłowe, a także uczyć poszanowania środowiska naturalnego, wartości kulturowych, moralnych i religijnych oraz szacunku do rodziców²². Przyjmując, że celem procesu wychowawczego jest możliwie najpełniejsze przygotowanie małego do samostanowienia, musi on uwzględniać stopniowy wzrost samodzielności dziecka następujący z reguły wraz z wiekiem. Zwiększaniu autonomii dziecka w procesie wychowawczym ma służyć m.in. obowiązek rodziców wysłuchania małego w ważniejszych sprawach dotyczących jego osoby i majątku, a także w miarę możliwości uwzględnianie jego rozsądnych życzeń, przy jednoczesnym uwzględnieniu rozwoju umysłowego, stanu zdrowia i stopnia dojrzałości dziecka.

Kierowanie dzieckiem koncentruje się natomiast na decydowaniu o dziecku i za dziecko do czasu, aż będzie mogło ono podejmować samodzielne decyzje. Jego przejawem będzie zatem wybór kierunku nauki, przynależności do różnego rodzaju organizacji, rozwijanie w nim zainteresowań i określanie sposobu spędzania wolnego czasu²³. Czynności wykonywane przez rodziców w ramach przysługującej im władzy rodzicielskiej, obejmujące decydowanie o środowisku dziecka oraz zmierzające do wyznaczenia mu określonych powinności w zakresie zachowania, będą stanowić kierowanie dzieckiem²⁴. Działania te mogą mieć zarówno charakter czynności faktycznych, jak

---

²⁰ K. Warchałowski, *op. cit.*, s. 205. T. Sokołowski pod pojęciem wychowania ujmował osobiste kształtowanie następujących sfer osobowości: postaw emocjonalnych, światopoglądu oraz systemu wartości, predyspozycji intelektualnych oraz praktycznych umiejętności, znajomości zasad współżycia społecznego, obowiązkowości i zdyscyplinowania oraz samodzielności. T. Sokołowski, *Władza rodzicielska nad dorastającym dzieckiem*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań, 1987, s. 21.

²¹ T. Sokołowski, *op. cit.*, s. 30.

²² J. de Pree, *op. cit.*

²³ K. Warchałowski, *op. cit.*, s. 205.

²⁴ T. Sokołowski, *op. cit.*, s. 31.

i prawnych, przede wszystkim zaś mają one doniosłość prawną względem osób trzecich. Określenie zewnętrznego środowiska dziecka dokonywane jest przez rodziców w sposób wiążący dla innych podmiotów.

Podstawowa różnica między wychowaniem a kierowaniem sprowadza się do przyjęcia, że dla realizacji procesu wychowawczego niezbędna jest osobista styczność z małoletnim, która nie jest nieodzowna do kierowania dzieckiem. W odniesieniu do możliwości kierowania małoletnim na znaczeniu zyskuje zakres przysługującej każdemu z rodziców władzy rodzicielskiej. Tylko bowiem rodzic dysponujący władzą rodzicielską, choćby w stopniu ograniczonym, może kierować małoletnim. Tymczasem kształtowanie określonych postaw emocjonalnych, formowanie systemu wartości, światopoglądu, a także wpajanie dziecku zasad współżycia społecznego oparte są na więzi emocjonalnej, cechującej się dużym ładunkiem uczuciowym, która to więź może rozwinąć się przy zachowaniu bezpośredniej styczności, umożliwiającej faktyczne oddziaływanie na dziecko przez rodzica. W szczególności w odniesieniu do młodszych dzieci proces ten wymaga bliskości i zaufania, jak również stanowi istotny element pierwotnej socjalizacji. Osobowość dziecka rozwija się w atmosferze panujących norm, zasad moralnych i reguł, ogólnych w swych założeniach, ale konkretyzowanych przez kierowane działanie i oddziaływanie na dziecko. W tym procesie ważne są nie tylko zasady utrwalane w świadomości dziecka, ale przede wszystkim sposoby urzeczywistnienia tych zasad, unaoczniane dziecku przez wychowujących go rodziców i członków rodziny²⁵. Skutki socjalizacji pierwotnej dokonywanej w środowisku rodzinnym są odczuwalne przez całe życie człowieka, nawet wówczas, gdy na skutek socjalizacji wtórnej zdecydowanie się on odrzucić niektóre z wpojonych mu norm, wartości czy wzorów zachowań²⁶.

Dla możliwości wychowywania dziecka irrelevantne jest, czy rodzic dysponuje władzą rodzicielską. Można wyobrazić sobie sytuację, w której rodzic o ograniczonej orzeczeniem sądu władzy rodzicielskiej, lub nawet jej pozbawiony, w okresie styczności z dzieckiem mającej miejsce w ramach realizowania z nim kontaktów, będzie skutecznie podejmował działania wychowawcze. Tymczasem możliwość kierowania dzieckiem, a zatem wiążącego dla innych podmiotów decydowania o dziecku i za dziecko, będzie bezpośrednio skorelowana z zakresem przysługującej każdemu z rodziców władzy rodzicielskiej. W rozwiązaniu modelowym, w którym obojgu rodzicom przysługuje pełnia władzy rodzicielskiej, zachowują oni uprawnienie i obowiązek do kierowania dzieckiem, przy czym dla jego dobra winni oni współdziałać w tym zakresie. Przepis art. 107 k.r.o. reguluje możliwość ograniczenia władzy rodzicielskiej każdemu z rodziców, jeże-

²⁵ A. Przygoda, *Mechanizmy socjalizacji w rodzinie*, „Pedagogika Rodziny” 2011, nr 1(1), s. 113.

²⁶ J. Juszczyk-Rygałło, *Socjalizacja dziecka jako proces kształtowania tożsamości*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 2016, nr 4(42), s. 20.

li żyją oni w rozłączeniu, a dobro dziecka wymaga określenia przez sąd sposobu wykonywania władzy rodzicielskiej i utrzymywania kontaktów z dzieckiem. W szczególności sąd może powierzyć wykonywanie władzy rodzicielskiej jednemu z rodziców, ograniczając władzę rodzicielską drugiego do określonych obowiązków i uprawnień w stosunku do osoby dziecka, jeżeli dobro dziecka za tym przemawia. Ograniczenie władzy rodzicielskiej jednego z rodziców na podstawie art. 107 § 2 k.r.o. dotyczy najczęściej pozostawienia atrybutu władzy rodzicielskiej polegającego na „współdecydowaniu w istotnych prawach dziecka”. Sąd opiekuńczy winien możliwie precyzyjnie określić w orzeczeniu, jaki jest zakres spraw dziecka, o których rodzic o ograniczonej władzy rodzicielskiej może współdecydować. W odniesieniu do tych obszarów funkcjonowania dziecka, które nie zostaną ujęte w treści wskazanego orzeczenia sądu, rodzic utraci możliwość kierowania dzieckiem.

Rozróżnienie na wychowanie i kierowanie ma także istotne znaczenie z punktu widzenia wpływu na kształtowanie się autonomii małoletniego. **Autonomia ma swój wymiar wewnętrzny (osobisty), który sprowadza się do możliwości przyjmowania przez człowieka własnych reguł postępowania, określonego systemu wartości i światopoglądu, ale także ma wymiar zewnętrzny, który unaoczniany jest poprzez podejmowanie konkretnych działań lub zaniechań.** W oczywisty sposób obie te płaszczyzny przenikają się, bowiem postępowanie człowieka jest z reguły przejawem podejmowanych przez niego wewnętrznie (w obrębie jego psychiki) decyzji opartych na doświadczeniu, przekonaniach i przyjętych zasadach postępowania. Niemniej nie w każdym przypadku możliwe jest postępowanie przez dziecko w sposób zgodny z jego przekonaniem, co wynika z pozostawiania przez nie pod kierownictwem rodziców. **Mając na uwadze powyższe rozróżnienie, wychowanie w większym stopniu oddziałuje na kształtowanie się wewnętrznej autonomii małoletniego, podczas gdy kierowanie nim bezpośrednio wpływa przede wszystkim na jego autonomię w wymiarze zewnętrznym.** Nie zawsze wewnętrzna autonomia dziecka będzie miała możliwość zmanifestowania się na zewnątrz poprzez określone działania lub zaniechania. Wychowanie przez małoletniego własnych reguł postępowania, będące wynikiem procesu wychowawczego i przejawem jego wewnętrznej autonomii, nie musi każdorazowo oznaczać, że będzie miał on pełną swobodę w podejmowaniu decyzji, motywowanych przyjętymi regułami postępowania, dotyczących jego sytuacji prawnej i faktycznej, z uwagi na kierowanie dzieckiem przez rodziców. Tytułem przykładu można wskazać, że wychowanie dziecka w określonym wyznaniu kształtuje jego autonomię wewnętrzną, w ten sposób, że przyjęte przez małoletniego reguły postępowania i oceny moralne będą z reguły oparte na założeniach określonej religii. Natomiast kierowanie małoletnim polegające na zapisaniu go na lekcje religii w szkole podstawowej będzie bezpośrednio wpływać na jego autonomię w wymiarze

zewnątrznym, gdyż, niezależnie od posiadanego przez dziecko wyznania, będzie je obli-gować do uczestnictwa w określonych formach kultu religijnego, jak np. udział w modli-twie na zajęciach. Powyższe prowadzi do wniosku, że inne elementy osobowe władzy rodzicielskiej oddziałują w przeważającej mierze na autonomię wewnętrzną, inne zaś na autonomię zewnętrzną. Zastrzec przy tym należy, że tak jak zakres wychowania i kiero-wania dzieckiem częściowo się pokrywa, tak również autonomia wewnętrzna i zewnętr-zna dziecka nieustannie się przenikają i uzupełniają.

4. Zasady wykonywania władzy rodzicielskiej i ich wpływ na autonomię dziecka

Na proces kształtowania autonomii dziecka niewątpliwie wpływa nie tylko treść władzy rodzicielskiej, ale także sposób jej wykonywania. Przepis art. 95 k.r.o. formu-łuje zasady, którymi rodzice winni się kierować, realizując swoje prawa i obowiązki względem dziecka. Zachowując kolejność wynikającą z redakcji wskazanego przepisu, należy wśród tych zasad wymienić: poszanowanie praw i godności dziecka (§ 1), dobro dziecka i interes społeczny (§ 3) oraz nakaz wysłuchania dziecka przed powzięciem decyzji w ważniejszych dla niego sprawach oraz uwzględnienia w miarę możliwości jego rozsądnych życzeń, biorąc pod uwagę jego rozwój umysłowy, stan zdrowia i sto-pień dojrzałości (§ 4). Na obecną treść art. 95 k.r.o. istotny wpływ miała nowelizacja ustawy, która weszła w życie 13 czerwca 2009 r.²⁷ W zamierzeniu ustawodawcy doko-nana nowelizacja zmierzała w kierunku większego upodmiotowienia dziecka oraz przejścia od tradycyjnego modelu rodziny do modelu partnerskiego, opartego na wza-jemnym współdziałaniu rodziców i dzieci²⁸.

Zasada poszanowania praw i godności dziecka ma charakter normy programowej i podkreśla konieczność uwzględnienia małoletniego jako trzeciego, obok matki i ojca, podmiotu rodzinnej sytuacji prawnej²⁹. Postulowana idea racjonalnego partnerstwa, wo-bec dokonanej zmiany art. 95 § 1 k.r.o. ma nie tylko wymiar perswazyjny i wychowaw-

²⁷ Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2008 r. Nr 1431, poz. 220).

²⁸ G. Jędrejek (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, Wolters Kluwer, Gdańsk 2019, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587750795/596109/jedrejek-grzegorz-kodeks-rodzinny-i-opiekunczy-komentarz-aktualizowany?cm=URELATIONS> [dostęp: 1.03.2021]; M. Kosek, *Komentarz do niektórych przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, [w:] W. Stojanowska, M. Kosek (red.), *Nowelizacja prawa rodzinnego na podstawie ustaw z 6 listopada 2008 r. i 10 czerwca 2010 r. Analiza. Wykładnia. Komentarz*, Lexis Nexis, Warszawa 2011, [https://sip.lex.pl/#/publication/151138385/kosek-miroslaw-stojanowska-wanda-nowelizacja-prawa-odzinnego-na-podstawie-ustaw-z-6listopada...?keyword=.\)%20Nowelizacja%20prawa%20rodzinnego%20na%20podstawie%20ustaw%20z%206%20listopada%202008%20r.%20i%2010%20czerwca%202010%20r.%20Analiza.%20Wyk%C5%82adnia.%20Komentarz&cm=STOP](https://sip.lex.pl/#/publication/151138385/kosek-miroslaw-stojanowska-wanda-nowelizacja-prawa-odzinnego-na-podstawie-ustaw-z-6listopada...?keyword=.)%20Nowelizacja%20prawa%20rodzinnego%20na%20podstawie%20ustaw%20z%206%20listopada%202008%20r.%20i%2010%20czerwca%202010%20r.%20Analiza.%20Wyk%C5%82adnia.%20Komentarz&cm=STOP) [dostęp: 1.12.2020].

²⁹ K. Warchałowski, *op. cit.*, s. 208.

czy, ale także normatywny. W konsekwencji naruszenie wskazanej zasady może stanowić podstawę do negatywnej oceny sposobu wykonywania władzy rodzicielskiej, która może uzasadniać w okolicznościach konkretnego przypadku ingerencję sądu rodzinnego we władzę rodzicielską na podstawie art. 109 § 1 w zw. z art. 95 § 1 *in fine* k.r.o.³⁰ Jako oczywiste jawi się przyjęcie, że rozwój partnerskiej relacji między rodzicami a dzieckiem następuje wraz z jego rozwojem psychofizycznym. Na początkowych etapach rozwoju dziecka jest ono całkowicie zależne od swoich opiekunów, włączając w to zaspokajanie podstawowych potrzeb biologicznych. Dopiero wraz z rozwojem małego, stopniowym kształtowaniem się odrębności, w tym indywidualnej osobowości, pojawia się przestrzeń do formowania się partnerskich relacji. Partnerstwa w stosunkach prawnorodzinnych łączących dzieci i rodziców nie należy jednak interpretować jako zrównania tych osób w funkcjach, prawach i obowiązkach. Jak zasadnie podnosi M. Kosek, partnerstwo członków rodziny nie może oznaczać współdziałania równych sobie pod każdym względem partnerów³¹. Procesem wychowawczym kierują rodzice, a dziecko winne jest im posłuszeństwo, nawet w modelu racjonalnego partnerstwa zachowana jest faktyczna i prawna dominacja rodziców, której głównym celem jest troska o osobę dziecka.

Prezentowana idea racjonalnego partnerstwa legła także u podstaw wprowadzenia zasady wysłuchania dziecka przed powzięciem decyzji w ważniejszych dla niego sprawach oraz uwzględnienia w miarę możliwości jego rozsądnych życzeń, biorąc pod uwagę rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości dziecka. Danie małowrotnemu możliwości wypowiedzenia się w najistotniejszych sprawach, które go dotyczą, stanowi niewątpliwie przejaw jego upodmiotowienia i uczynienia go osobą współdecydującą. Nakaz wysłuchania dziecka nie jest przy tym skorelowany z obligatoryjnym uwzględnieniem jego stanowiska przez rodziców. Zakres, w jakim małowrotni będzie mógł wyrażać swoje stanowisko, uzależniony jest od stopnia jego rozwoju umysłowego i stopnia dojrzałości. Kryteria te mają charakter nieostrej, jednak dzięki takiemu ujęciu pozwalają w największym stopniu uwzględnić naturalne różnice rozwojowe między dziećmi. Ocena stopnia dojrzałości będzie w rzeczywistości pozostawiona rodzicom, którzy w tym względzie będą polegać na swojej gruntownej znajomości dziecka. Z zasady wraz z wiekiem małowrotni w coraz większym stopniu będzie mógł wyrażać swoje stanowisko w istotnych kwestiach dotyczących jego osoby i współuczestniczyć w procesie decyzyjnym. Wśród kwestii istotnych, które dotyczą osoby dziecka, można gwoli przykładu wskazać wybór szkoły czy też zajęć dodatkowych, na które małowrotni będzie uczęszczać.

Za naczelną zasadę wykonywania władzy rodzicielskiej uchodzi zasada dobra dziecka, wyrażona w art. 95 § 3 k.r.o. Termin ten ma charakter klauzuli generalnej i nie

---

³⁰ J. Strzebinczyk, *op. cit.*, s. 316.

³¹ M. Kosek, *op. cit.*

został zdefiniowany przez ustawodawcę. W. Stojanowska określiła dobro dziecka jako kompleks wartości o charakterze niematerialnym i materialnym, niezbędnych do zapewnienia prawidłowego rozwoju fizycznego i duchowego dziecka oraz do należytego przygotowania go do pracy odpowiednio do jego uzdolnień, przy czym wartości te są zdeterminowane przez wiele różnorodnych czynników, których struktura zależy od treści stosowanej normy prawnej i konkretnej, aktualnie istniejącej sytuacji dziecka, zakładając zbieżność tak pojętego dobra z interesem społecznym³². Przyjęta w prawie rodzinnym zasada dobra dziecka oznacza, że jego interes rozstrzyga przede wszystkim o tym, jak rodzice i opiekunowie powinni wykonywać swe obowiązki względem dzieci i rodziny, oraz w jakim kierunku powinny iść rozstrzygnięcia sądu w sprawach rodzinnych³³. Trybunał Konstytucyjny uznał, że dobro dziecka jako pojęcie stanowi sedno wszystkich przepisów o prawach dziecka i stanowi to, co zwykle określać się mianem „ducha ustawy”. Jest instrumentem wykładni zarówno norm zawartych w Konwencji o prawach dziecka, jak i prawa krajowego państw, które ją podpisały. Jest również dyrektywą w przypadku tworzenia prawa i jego stosowania, kryterium oceny przy podejmowaniu decyzji w sprawach dziecka oraz rozstrzyganiu kolizji interesów dziecka i innych osób, zwłaszcza rodziców³⁴. Właściwie rozumiane dobro dziecka wymaga starań o zapewnienie dziecku zdrowia fizycznego i psychicznego, polegających na właściwym ukształtowaniu jego charakteru i przygotowaniu do życia społecznego. Uchodzi ono za cel sprawowania władzy rodzicielskiej. Jednocześnie wymóg kierowania się dobrem dziecka spoczywa na wszystkich podmiotach podejmujących działania względem małoletniego, w tym także organach władzy publicznej. Wśród podmiotów, które w szczególności winny dążyć do urzeczywistnienia dobra dziecka, należy wymienić sądy, instytucje edukacyjne, instytucje opieki społecznej, ale także prawodawcę, który kształtując instytucje prawne, winien mieć baczenie na ich wpływ na sytuację faktyczną i prawną małoletniego. Dekodowanie w konkretnych okolicznościach faktycznych dobra dziecka wymaga uwzględnienia zarówno czynnika subiektywnego (m.in. wrażliwości dziecka, jego charakteru, stopnia dojrzałości itp.), jak i obiektywnego (m.in. przyjętych w danym społeczeństwie reguł postępowania, wieku dziecka). Należy także mieć na względzie zarówno doraźne, jak i długofalowe interesy dziecka. Nie powinno pomijać się również uczuć i dążeń samego dziecka, które jest zdolne do wyrażania swoich życzeń³⁵.

Sąd Najwyższy wskazał, że nie ma definicji ustawowej zwrotu „dobro dziecka”. Wypełnienie jego znaczenia powinno być dokonywane w konkretnych okolicznościach faktycznych, zwłaszcza jeżeli wskazują na zaistnienie sytuacji, w jakiej znalazło się

³² W. Stojanowska, *Rozwód a dobro dziecka*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1979, s. 27.

³³ Uchwała SN z dnia 9 czerwca 1976 r., III CZP 46/75, OSNCP 1976, nr 9, poz. 184.

³⁴ Wyrok TK z dnia 28 kwietnia 2003 r., K 18/02, OTK 2003, nr 4, poz. 32.

³⁵ A. Łopatką, *Dziecko. Jego prawa człowieka*, IURIS, Warszawa-Poznań 2000, s. 28-29.

dziecko, wymagającej ingerencji ze strony innych podmiotów, w tym także sądu. Wy szczególności należy uprawnienie do ochrony życia i zdrowia oraz wszelkich działań ze strony innych, które powinny zapewnić warunki do spokoju, prawidłowego, niezakłóconego rozwoju, poszanowania godności i udziału w procesie decydowania o jego sytuacji oraz zaznaczyć, że jest to zbiór niewyczerpany³⁶. Powzięcie przez sąd informacji o wykonywaniu władzy rodzicielskiej z naruszeniem dobra dziecka stanowi podstawę do ingerencji we władzę rodzicielską m.in. poprzez wydanie zarządzeń, o których stanowi art. 109 k.r.o. Jednocześnie Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, że uznanie przez sąd orzekający za realne zagrożenia dobra dziecka wywołanego przez rodzica, może uzasadniać pozbawienie go władzy rodzicielskiej bez stosowania środków przewidzianych w 109 k.r.o.³⁷

Czynność prawna sprzeczna z dobrem dziecka może zostać uznana za bezwzględnie nieważną, bowiem klauzula generalna dobra rodziny i dobra dziecka należy do zasad współżycia społecznego, których naruszenie przez czynność prawną może doprowadzić do jej bezwzględnej nieważności (art. 58 § 2 k.c.)³⁸. Dobra dziecka z reguły pozostaje w harmonii z interesem rodziców, lecz w sytuacji kiedy dochodzi do rozbieżności między tymi wartościami, interes rodziców powinien zejść na dalszy plan, jeżeli w żaden sposób nie da się go pogodzić z interesem dziecka³⁹.

Ostatnią z zasad wykonywania władzy rodzicielskiej jest interes społeczny, definiowany w doktrynie jako całokształt licznych, korzystnych dla społeczeństwa stanów rzeczy⁴⁰. Stan zgodny z interesem społecznym wymaga psychofizycznego ukształtowania dziecka i przygotowania go do samodzielnego życia stosownie do oczekiwań społeczeństwa⁴¹. Ocena wykonywania władzy rodzicielskiej zgodnie z interesem społecznym może być dokonana w zasadzie jedynie *post factum*, tj. po zakończeniu procesu wychowawczego, gdy osoba dorosła jest już samodzielną i w pełni ukształtowaną, a wobec tego możliwe jest dokonanie oceny, na ile spełnia pokładane w niej społeczne oczekiwania. W doktrynie można spotkać się ze stanowiskiem, zgodnie z którym w odniesieniu do zasady interesu społecznego należy podkreślić, że dziecko powinno być wychowywane z poszanowaniem systemu wartości, które są akceptowane w społeczeństwie⁴². Prezentowany jest również pogląd odmienny, zasadnie przeciwstawiający się wyżej wskazanemu inter-

³⁶ Postanowienie SN z dnia 24 listopada 2016 r., II CA 1/16, OSNC 2017, nr 7-8, poz. 90.

³⁷ Postanowienie SN dnia 11 stycznia 2000 r., I CKN 1072/99, LEX nr 39854.

³⁸ Wyrok SN z dnia 29 września 2020 r., I NSNc 42/20, LEX nr 3083336.

³⁹ H. Babiuch, *Zakres praw rodziców do wychowanie dziecka zgodnie z własnymi przekonaniem*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” 2014, nr 13, s. 8. Uchwała SN z dnia 9 czerwca 1976 r., III CZP 46/75, OSNCP 1976, nr 9, poz. 184.

⁴⁰ T. Sokołowski, *op. cit.*, s. 14.

⁴¹ J. Strzebinczyk, *op. cit.*, s. 313.

⁴² G. Jędrejek, *op. cit.*

pretowaniu interesu społecznego, w myśl którego z pojęciem interesu społecznego nie należy utożsamiać każdego bez wyjątku oficjalnie propagowanego modelu wartości, aprobowanego najczęściej przez władzę. Interes społeczny winien odwoływać się raczej do ponadczasowych, podstawowych norm moralnych⁴³. Historia, w szczególności XX w., nastęrcza wielu przykładów, w jaki sposób oczekiwanie czy wręcz nakaz wychowywania dziecka zgodnie z przyjętym w społeczeństwie systemem wartości może stanowić przejaw instrumentalnego traktowania jednostki i szerzyć w istocie ideologię systemów totalitarnych. Naruszenie interesu społecznego przy wykonywaniu władzy rodzicielskiej nie stanowi podstawy, tak jak miało to miejsce w odniesieniu do dobra dziecka, do ingerencji w sferę jej wykonywania.

Odnosząc się do wzajemnej relacji dobra dziecka i interesu społecznego, które zostały zawarte w jednej jednostce redakcyjnej, jaką jest art. 95 § 3 k.r.o., należy podzielić pogląd, że wykonywanie władzy rodzicielskiej zgodnie z dobrem dziecka będzie jednocześnie zgodne z interesem społecznym⁴⁴. Jednak korelacja ta nie zawsze musi zachodzić w odwrotnym kierunku, tzn. wykonywanie władzy rodzicielskiej zgodnie z interesem społecznym nie zawsze będzie realizowało w pełni zasadę dobra dziecka. W razie wystąpienia wskazanej kolizji prymat należy przyznać dobru dziecka, którego dobrostan, prawidłowy rozwój oraz godność mają nadrzędne znaczenie względem interesu społecznego.

Sposób wykonywania władzy rodzicielskiej, zdeterminowany przez przyjęte zasady jej wykonywania, w znaczącej mierze wpływa na ukształtowanie się relacji między rodzicami a dziećmi. Zasadnicze znaczenie dla zwiększenia podmiotowości i autonomii małoletniego w stosunkach prawnorodzinnych miała nowelizacja Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, która weszła w życie 13 czerwca 2009 r., wprowadzając model racjonalnego partnerstwa. Z jednej strony można przyjąć, że zmiana w obrębie instytucji władzy rodzicielskiej stanowiła jedynie przejaw dostrzeżenia przez ustawodawcę przejścia w relacjach społecznych z modelu rodziny tradycyjnej do modelu rodziny nowoczesnej i ponowoczesnej⁴⁵. Jednakże nie można pomijać wychowawczego i perswazyjnego wpływu dokonanej zmiany, a tym samym jej przyczynienia się do dalszych stopniowych zmian w zakresie kształtowania się relacji rodziców z dziećmi. Nakaz poszanowania praw i godności małoletniego, wysłuchania go w ważnych dla niego sprawach oraz wzięcia w miarę możliwości pod uwagę jego rozsądnych życzeń stanowią istotne instrumenty sprzyjające stopniowemu poszerzaniu, ale także respektowaniu jego autonomii.

⁴³ J. Strzebinczyk, *op. cit.*, s. 315.

⁴⁴ Tak m.in. T. Sokołowski, *op. cit.*, s. 14; J. Strzebinczyk, *op. cit.* s. 316; K. Pietrzykowski (red.), *op. cit.*

⁴⁵ M. Kosek, *op. cit.*

5. Konkluzje części pierwszej

Kształtowanie dziecka dokonuje się w procesie wychowawczym, w którym kluczową rolę odgrywają rodzice wyposażeni we władzę rodzicielską. Pod pojęciem władzy rodzicielskiej należy rozumieć przede wszystkim zespół obowiązków rodziców względem dziecka. Ze względu na swój charakter władza rodzicielska wykazuje jako prawo podmiotowe szczególne cechy. Jej zasadniczą właściwością stanowi to, że jej atrybuty są zarazem obowiązkiem rodziców, podstawowym zaś celem jest funkcja ochronna względem dziecka. Powszechnie przyjmuje się wyodrębnienie atrybutów władzy rodzicielskiej odnoszących się do pieczy nad osobą dziecka, pieczą nad jego majątkiem oraz jego reprezentacji. Za nadrzędną, zbiorczą kategorię, obejmującą wszystkie podstawowe elementy osobowe władzy rodzicielskiej, uznawana jest piecza nad dzieckiem. W obrębie pieczy należy wskazać dwa kluczowe sposoby oddziaływania na małoletniego, których zakresy częściowo się krzyżują, tj. wychowanie i kierowanie dzieckiem.

Wychowanie stanowi kształtowanie u dziecka wszechstronnych zdolności do przyszłego samodzielnego decydowania o własnym postępowaniu. Ma ono zmierzać do pełnego rozwoju osobowości dziecka i poczucia godności ludzkiej. Kierowanie dzieckiem koncentruje się natomiast na decydowaniu o dziecku i za dziecko do czasu, aż będzie mogło ono podejmować samodzielne decyzje. Podstawowa różnica między wychowaniem a kierowaniem sprowadza się do przyjęcia, że dla realizacji procesu wychowawczego niezbędna jest osobista styczność z małoletnim, która nie jest nieodzowna do kierowania dzieckiem. Dla możliwości wychowywania dziecka irrelevantne jest także to, czy rodzic dysponuje władzą rodzicielską. Tymczasem możliwość kierowania dzieckiem, a zatem wiążące dla innych podmiotów decydowanie o dziecku i za dziecko, będzie bezpośrednio skorelowana z zakresem przysługującej każdemu z rodziców władzy rodzicielskiej.

W stosunkach prawnorodzinnych małoletni, choć poddany władzy rodzicielskiej, zachowuje swoją autonomię, której zakres ulega stopniowemu poszerzeniu aż do czasu uzyskania pełnej samodzielności i niezależności w decydowaniu o sobie w chwili osiągnięcia pełnoletności. Autonomię należy definiować jako samodzielność i niezależność w decydowaniu o sobie.

Wskazane wcześniej rozróżnienie na wychowanie i kierowanie dzieckiem ma istotne znaczenie z punktu widzenia wpływu na kształtowanie się autonomii małoletniego. Autonomia ma swój wymiar wewnętrzny (osobisty), który sprowadza się do możliwości przyjmowania przez człowieka własnych reguł postępowania, określonego systemu wartości i światopoglądu, ale także ma wymiar zewnętrzny, który unaoczniany jest poprzez podejmowanie konkretnych działań lub zaniechań. W oczywisty sposób obie te płaszczyzny przenikają się, bowiem postępowanie człowieka jest z reguły przejawem

podejmowanych przez niego wewnętrznie (w obrębie jego psychiki) decyzji opartych na doświadczeniu, przekonaniach i przyjętych zasadach postępowania.

Wychowanie w większym stopniu oddziałuje na kształtowanie się wewnętrznej autonomii małego, podczas gdy kierowanie nim bezpośrednio wpływa przede wszystkim na jego autonomię w wymiarze zewnętrznym. Poprzez kierowanie dzieckiem rodzice dokonują bowiem określenia jego środowiska oraz wyznaczają mu określone powinności w zakresie zachowania. Zastrzec przy tym należy, że tak jak zakres wychowania i kierowania dzieckiem częściowo się pokrywa, tak również autonomia wewnętrzna i zewnętrzna dziecka nieustannie się przenikają i uzupełniają.

Na proces kształtowania autonomii dziecka niewątpliwie wpływa nie tylko treść władzy rodzicielskiej, ale także sposób jej wykonywania. Znowelizowany ustawą z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw art. 95 k.r.o. formułuje zasady, którymi rodzice winni się kierować, realizując swoje prawa i obowiązki względem dziecka. W aktualnym stanie prawnym władza rodzicielska musi być wykonywana nie tylko tak, jak wymaga tego dobro dziecka i interes społeczny, ale również z poszanowaniem jego praw i godności. Nadto rodzice przed powzięciem decyzji w ważniejszych sprawach dotyczących osoby lub majątku dziecka powinni je wysłuchać, jeżeli rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości dziecka na to pozwala, oraz uwzględnić w miarę możliwości jego rozsądne życzenia.

Nowelizacja miała zasadnicze znaczenie dla zwiększenia podmiotowości i autonomii małego w stosunkach prawnorodzinnych, wprowadzając w nich model racjonalnego partnerstwa. Partnerstwa w relacjach łączących dzieci i rodziców nie należy jednak interpretować jako zrównanie tych osób w funkcjach, prawach i obowiązkach, lecz raczej jako dążenie do upodmiotowienia małego poprzez dostrzeżenie jego praw, a przede wszystkim ich urzeczywistniania w procesie wychowawczym. Nawet w modelu racjonalnego partnerstwa zachowana jest faktyczna i prawna dominacja rodziców, której głównym celem jest troska o osobę dziecka.

Bibliografia

Źródła

- Konwencja o prawach dziecka (Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1359).
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1327).
- Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2008 r. Nr 1431, poz. 220).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 983).

Orzecznictwo

Wyrok TK z dnia 28 kwietnia 2003 r., K 18/02, OTK 2003, nr 4, poz. 32.

Uchwała SN (CI) z dnia 9 czerwca 1976 r., III CZP 46/75, OSNC 1976, nr 9, poz. 184.

Uchwała SN (7) z dnia 8 marca 2006 r., III CZP 98/05, OSNC 2006, nr 10, poz. 158.

Postanowienie SN dnia 11 stycznia 2000 r., I CKN 1072/99, LEX nr 39854.

Postanowienie SN z dnia 24 listopada 2016 r., II CA 1/16, OSNC 2017, nr 7-8, poz. 90.

Wyrok SN z dnia 29 września 2020 r., I NSNc 42/20, LEX nr 3083336.

Literatura

Babiuch H., *Zakres praw rodziców do wychowanie dziecka zgodnie z własnymi przekonaniem*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” 2014, nr 13.

Grobel S., *Treść władzy rodzicielskiej*, [w:] J.M. Łukasiewicz (red.), *Institucje prawa rodzinnego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.

Jędrejek G. (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, Wolters Kluwer, Gdańsk 2019.

Juszczyk-Rygałło J., *Socjalizacja dziecka jako proces kształtowania tożsamości*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 2016, nr 4(42).

Kosek M., *Komentarz do niektórych przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńskiego*, [w:] W. Stojanowska, M. Kosek (red.), *Nowelizacja prawa rodzinnego na podstawie ustaw z 6 listopada 2008 r. i 10 czerwca 2010 r. Analiza. Wykładnia. Komentarz*, Lexis Nexis, Warszawa 2011.

Łapka A., *Dziecko. Jego prawa człowieka*, IURIS, Warszawa-Poznań 2000.

Ożóg M., *Prawo rodziców do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniem* w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. „Studia Prawa Wyznaniowego” 2015, nr 18.

Piasecki K. (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Lexis Nexis, Warszawa 2009.

Pietrzykowski K. (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2020.

Pree J. de, *Wolność myśli, sumienia i wyznania dziecka jako fundamentalne prawo człowieka*, C.H. Beck, Warszawa 2019.

Przygoda A., *Mechanizmy socjalizacji w rodzinie*, „Pedagogika Rodziny” 2011, nr 1(1).

Sokołowski T., *Władza rodzicielska nad dorastającym dzieckiem*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1987.

Stojanowska W., *Rozwód a dobro dziecka*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1979.

Strzebiniński J., *Treść władzy rodzicielskiej*, [w:] T. Smoczyński (red.), *Prawo rodzinne i opiekuńcze. Tom 12*, C.H. Beck, Warszawa 2011.

Szer S., *Prawo rodzinne w zarysie*, PWN, Warszawa 1969.

Walaszek B., *Zarys prawa rodzinnego i opiekuńskiego*, PWN, Warszawa 1971.

Warchałowski K., *Władza rodzicielska a wolność religijna dziecka w prawie polskim*, [w:] P. Kroczyński (red.), *Prawa dziecka: perspektywa Kościoła*, Ars boni et aequi, Kraków 2005.

Internet

Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/autonomia;2551312.html>.